

УДК 159.938.3:378

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ» В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Сапельнікова Т.С., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології
Українська інженерно-педагогічна академія
Лисенко К.С., студентка
Українська інженерно-педагогічна академія

У статті було проведено аналіз розвитку деяких професійно важливих якостей особистості в студентів спеціальності «Практична психологія» Української інженерно-педагогічної академії. У дослідженні брали участь студенти I–IV курсів. Вивчалися такі якості, як емпатія, воля, професійна спрямованість, вираженість акцентуацій характеру в контексті потенційної конфліктності особистості. Проведене дослідження дало можливість з'ясувати, що рівень вираження досліджуваних професійно важливих якостей перебуває на досить високому рівні.

Ключові слова: професійна спрямованість особистості, психологічна установка, волеві якості особистості, емпатійні якості особистості.

В статье был проведен анализ развития профессионально важных качеств личности у студентов специальности «Практическая психология» Украинской инженерно-педагогической академии. В исследовании принимали участие студенты I–IV курсов. Исследовались такие качества, как эмпатия, воля, профессиональная направленность, выраженность акцентуаций характера. Проведенные исследования позволили выявить, что уровень выраженности исследуемых профессионально важных качеств находится на достаточно высоком уровне и имеет тенденцию к положительной динамике.

Ключевые слова: профессиональная направленность личности, психологическая установка, волевые качества личности, эмпатические свойства личности.

Sapielnikova T.S., Lysenko K.S. STUDY PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF THE INDIVIDUAL STUDENTS OF “PRACTICAL PSYCHOLOGY” IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF A PROFESSIONAL ORIENTATION

The article analyzes the development of professionally important qualities of the person of students specialty “Practical psychology” Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy. The study involved students of I–IV courses. We investigated the qualities such as empathy, will, professional orientation, expression of character accentuations. Studies have revealed that the level of expression of studied professionally important qualities is quite high and has a tendency to positive dynamics.

Key words: professional orientation, personality orientation, mental set, volitional powers, empathic qualities.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в нашій країні значимість професійної спрямованості для становлення особистості має велике значення, адже вона не лише визначає психологічний склад особистості, обумовлюючи його індивідуальну та типову своєрідність, від якої залежать формування та реалізація здібностей людини, а й впливає на мотиви та ефективність діяльності в цілому. Складовими професійної спрямованості особистості виступають потреби в праці, професійній діяльності, досягненнях, самоактуалізації, а також професійні інтереси, прагнення, що переростають у професійні наміри (коли усвідомлюються умови й засоби досягнення мети). До їх компонентів належать також соціально-психологічна установка як готовність вчинити

професійний вибір, професійні ідеали, особливо значущі цінності трудової й професійної діяльності, її особове значення, зрештою, мотивація професійного вибору як сукупність взаємодіючих мотивів, що виступають спонукачами активності особистості в професійному визначенні. Значущість, цінність професії для особистості активізує всі структурні компоненти її професійної спрямованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної спрямованості особистості розглядалися у багатьох працях психологів і педагогів. Основні напрями досліджень у цій галузі є такими:

– визначення контексту та властивостей професійної спрямованості (В.О. Сластьонін, Н.Д. Левітов, Ф.Н. Гоноболін, О.І. Щербаків, П.А. Шавірі, Г.Д. Бабушкін);

– дослідження змісту, шляхів формування, структури професійної спрямованості (С.Х. Асадулін, Л.І. Божович, Є.Р. Горелова, А.О. Деркач, Н.Н. Дороніна, М.І. Дьяченко, С.А. Зімічева, Н.В. Кузьміна, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.Г. Маралів, Л.М. Мітіна, Е.М. Нікіреєв, С.Л. Рубінштейн, О.П. Сейтешев та інші автори);

– вивчення етапів становлення та рівнів сформованості професійної спрямованості (І.Ю. Биргазов, А.С. Городничева, Т.Д. Дубровицька, Т.М. Качікеєв, С.К. Морозов, Е.М. Нікіреєв);

– розробка критеріїв оцінки професійної спрямованості й методів її діагностики (Є.П. Ільїн, Н.В. Кузьміна, А.О. Реан, В.П. Симонов, О.І. Щербаков, П.А. Шавірта).

Більшістю наукових досліджень відзначається, що важливою умовою успішності процесу підготовки майбутнього фахівця є його позитивна мотивація на професію вчителя, його особистісна спрямованість на успішне вирішення завдань педагогічної діяльності. У формуванні цього структурного компонента особистості фахівця значну роль відіграють психолого-педагогічні знання та усвідомлення студентами їх ролі в професійному становленні.

Професійна спрямованість розглядається в психологічній літературі як установка на певний вид діяльності, ухвалення її цілей і завдань на основі потреби, що сформувався, в отриманні професійних знань, як системоутворюючий чинник професіоналізації особи, яка виражається в готовності побудови майбутньої професійної кар'єри. Професійна спрямованість може бути конкретизована в таких підвидах, як педагогічна, технічна, психологічна тощо; будучи спрямованою на який-небудь об'єкт, вона характеризується предметним змістом.

Динамічний характер професійної спрямованості виражається в переростанні пізнавальних інтересів у професійні, постійність яких говорить про стійкість. До компонентів професійної спрямованості особи відносять також установку як готовність до праці, вибору професії. Готовність особистості до діяльності, у тому числі й професійної, є складним психологічним утворенням і змістовною характеристикою установки. Вона виступає найважливішим компонентом професійної спрямованості. Установка розуміють як «цілісну модифікацію суб'єкта», його готовність до сприйняття майбутніх подій і здійснення в певному напрямку дій, що є основою його доцільної виборчої активності. Вона визначає спрямованість проявів психіки та поведінки суб'єкта за виникнення потреб і ситуації їх задоволення. Для практичних

психологів установка на майбутню професійну діяльність має найважливіше значення як стратегічна мета, саме та складова частина професійної спрямованості, яка визначає розвиток внутрішньої вмотивованості на майбутню професію.

Актуальність проблеми полягає також у вивченні особистісних процесів, які пов'язані з проблемою формування професійного самовизначення. Відомо, що під спрямованістю розуміють систему стійких і домінуючих мотивів, які визначають цілісну структуру особистості [2; 8; 9]. Згідно із цією теорією особистість організовує свою поведінку в умовах декількох мотивів, обираючи цілі діяльності, регулює свої дії заради зменшення небажаних мотивів [4]. У багатьох зарубіжних працях професійну спрямованість розглядають як *складний процес, невіддільний від розвитку особистості на ранніх етапах*.

Можна сказати, що професійна спрямованість – це провідна системоутворююча властивість особистості, яка має багатокмпонентну структуру: інтерес до професії, нахил займатися нею, наявність уявлень про цілі професійної діяльності, наявність мотивів, які спонукають до цього виду діяльності. За високого рівня спрямованості діяльність для людини є бажаною, цікавою й потрібною, а за низького рівня людина відчуває потребу не стільки в діяльності, скільки в пов'язаних із нею різноманітних обставинах [5].

Розглядаючи саме складові професійної спрямованості, варто згадати про когнітивний, операційний, комунікативний і моральний компоненти. Під когнітивним компонентом мається на увазі теоретичне й практичне накопичення знань. Операційний компонент полягає в оволодінні професійними навичками, інструментарієм та техніками не лише в теоретичному, а й у практичному аспектах [6]. Основа комунікативного компонента полягає в орієнтації професійного спілкування. Комунікативний компонент передбачає не лише вміння вести діалог із клієнтом, а й орієнтацію на партнера комунікації як рівноправного суб'єкта спілкування. Моральний компонент професійної спрямованості за основу бере емоційну складову: вміння володіти власними почуттями та емоційними станами й діями. Моральний компонент виступає одним з основних. Існують декілька помилкових позицій щодо особистісних моральних компонентів практичного психолога.

Постановка завдання. Ми ставили за мету виявити рівень розвитку професійної спрямованості майбутніх практичних

психологів, студентів Української інженерно-педагогічної академії, визначити рівень розвитку деяких складових частин, які є важливим компонентом професійно необхідних якостей психологів. Досліджуваними були студенти з першого по четвертий курси спеціальності «Практичний психолог».

Методичним апаратом дослідження було обрано низку тестових методик: «Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є.О. Клімова, «Комунікативні та організаторські здібності» (КОС), тест «Анаграми», тест на вміння слухати, тест «Самооцінка терплячості» Є.П. Ільїна та Є.К. Фещенко, тест на визначення наполегливості Є.П. Ільїна та Є.К. Фещенко, методику діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойко, математичні методи обробки даних, статистичний аналіз, тест на акцентуацію характеру К. Леонгарда.

Виклад основного матеріалу дослідження. На першому етапі дослідження було застосовано «Диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) Є.О. Клімова, результати проведення якого наведено в таблиці 1. Аналіз результатів цього тесту не показав статистично значущих відмін-

ностей, проте виявив, що переважаючими в студентів усіх курсів є спрямованість типу «Людина – людина».

За допомогою методики «Комунікативні та організаторські здібності» (КОС) було виявлено, що існує розбіжність у шкалах комунікативних здібностей та організаційних здібностей у студентів III й IV курсів на статистично значущому рівні при $p=0,05$ ($t=2,42$) та при $p=0,01$ ($t=3,12$). Це означає, що в студентів III курсу комунікативні й організаторські здібності набагато менше розвинені, ніж у студентів IV курсу.

Тестова методика «Уміння слухати» показала, що між студентами всіх курсів не існує розбіжності показників шкал, однак студенти III курсу здатні більше дослухатись до людей, ніж студенти IV курсу.

Згідно з тестами на самооцінку терплячості та на визначення наполегливості Є.П. Ільїна та Є.К. Фещенко терплячість і наполегливість розглядалися нами в контексті розвитку вольових якостей майбутніх психологів. Результати опитування свідчать, що не існує розбіжностей на статистично значущому рівні між обраними тестами, а це означає, що між студентами всіх

Таблиця 1

Середні показники студентів I–IV курсів за методикою «Диференційно-діагностичного опитувальника» (ДДО) Є.О. Клімова

Типи професій	Середнє значення		Значення t-критерію	p	Середнє значення		Значення t-критерію	p	Середнє значення		Значення t-критерію	p
	I курс	II курс			II курс	III курс			III курс	IV курс		
Л – П	3,55	2,98	0,19	-	2,98	4,33	0,95	-	4,33	3,33	0,03	-*
Л – Т	2,81	3,18	0,39	-	3,18	2,75	0,39	-	2,75	2,53	0,36	-
Л – Л	6,22	5,22	0,53	-	5,22	5,45	0,01	-	5,45	6	0,17	-
Л – Зн. о.	2,36	3,92	0,10	-	3,92	2,45	0,61	-	2,45	3,73	0,01	-
Л – Худ. о.	5,33	4,19	0,97	-	4,19	4,65	0,59	-	4,65	5,26	0,19	-

Примітка: * – відсутність статистично значущих розбіжностей.

Таблиця 2

Оцінка параметрів емпатійних здібностей у студентів психологів III та IV курсів за методикою В.В. Бойко

Показники шкал	Середнє значення		Значення t-критерію	p	Середнє значення		Значення t-критерію	p	Середнє значення		Значення t-критерію	p
	I курс	II курс			II курс	III курс			III курс	IV курс		
1. Рац. канал	3,42	3,18	0,46	-	3,18	2,91	0,12	-	2,91	3,26	0,21	-*
2. Емоц. канал	3,62	2,98	0,39	-	2,98	3,55	0,69	-	3,55	3,42	0,37	-
3. Інтуїт. канал	3,67	2,19	0,21	-	2,19	3,18	0,91	-	3,18	3,86	0,11	-
4. Параметри, що сприяють емпатії	3,53	3,47	0,58	-	3,47	3,55	0,81	-	3,55	4,33	0,05	-
5. Проникаюча здатність в емпатії	3,85	3,65	0,39	-	3,65	3,05	0,21	-	3,05	4,06	0,22	-
6. Ідентиф.	3,75	3,50	0,19	-	3,50	3,29	0,14	-	3,29	4,01	0,18	-

Примітка: * – відсутність статистично значущих розбіжностей.

курсів не існує відмінностей ні в самооцінці терплячості, ні в наполегливості.

Результати рівня емпатійних якостей на дано в таблиці 2.

Результати інтегративного (загального) показника емпатійних здібностей не показали статистично значимих розбіжностей. Також розбіжності не виявлено ні в інтуїтивному, ні в раціональному, ні в емоційному каналах емпатії. Однак щодо ідентифікації в емпатії зауважимо, що вона більш виражена в студентів I та IV курсів, ніж у студентів II та III курсів.

За тестом на вияв рівня вербального інтелекту було з'ясовано, що отримані результати знаходяться на статистично значущому рівні при $p=0,01$ ($t=3,07$) між студентами III й IV курсів, що може підтверджувати перевищення рівня вербального інтелекту в студентів IV курсу. Щодо студентів I та II курсів статистичних значимих розбіжностей не виявлено; можливо, це пов'язано з особливостями адаптації молодших курсів.

На останньому етапі було проведено тест на акцентуацію характеру за К. Леонгардом, результати якого наведено на рис. 1. За допомогою цього тесту ми змогли з'ясувати, наскільки в студентів різних курсів виражені ті чи інші риси характеру. Адже однією з нехарактерних професійних якостей практичного психолога є дуже виражена акцентована особистість, проте в нашому випадку досліджувані вона не притаманна. Рівні прояву акцентуованих рис становлять середнє значення. При цьо-

му найбільші показники спостерігаються з гіпертимності й екзальтованості.

Висновки. Таким чином, студенти як молодших, так і старших курсів спеціальності «Практична психологія» в цілому показали досить високий рівень розвитку таких професійно важливих якостей, як емпатія, вербальний інтелект, а також досить високий рівень розвитку таких вольових якостей, як терплячість і наполегливість. Отримані під час дослідження акцентуованих рис характеру дані дозволяють констатувати середній рівень розвитку акцентуацій, відсутність явно виражених потенційно конфліктних особистостей. Загальне спрямування на діяльність системи «людина – людина» показало співпадіння з вибором майбутньої професії практичного психолога в студентів. Загалом можна констатувати, що рівень вираження професійно важливих якостей має тенденцію до позитивної динаміки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания / Б.Г. Ананьев. М. : Институт практической психологии ; Воронеж : НПО «МОДЕК», 1996. – 384 с.
2. Леонтьев Д.А. Психология понимания: природа, структура и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.
4. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович ; под ред. Д.И. Фельдштейна. – 2-е изд. – М. : Институт практической психологии ; Воронеж : НПО «МОДЕК», 1997. – 352 с.

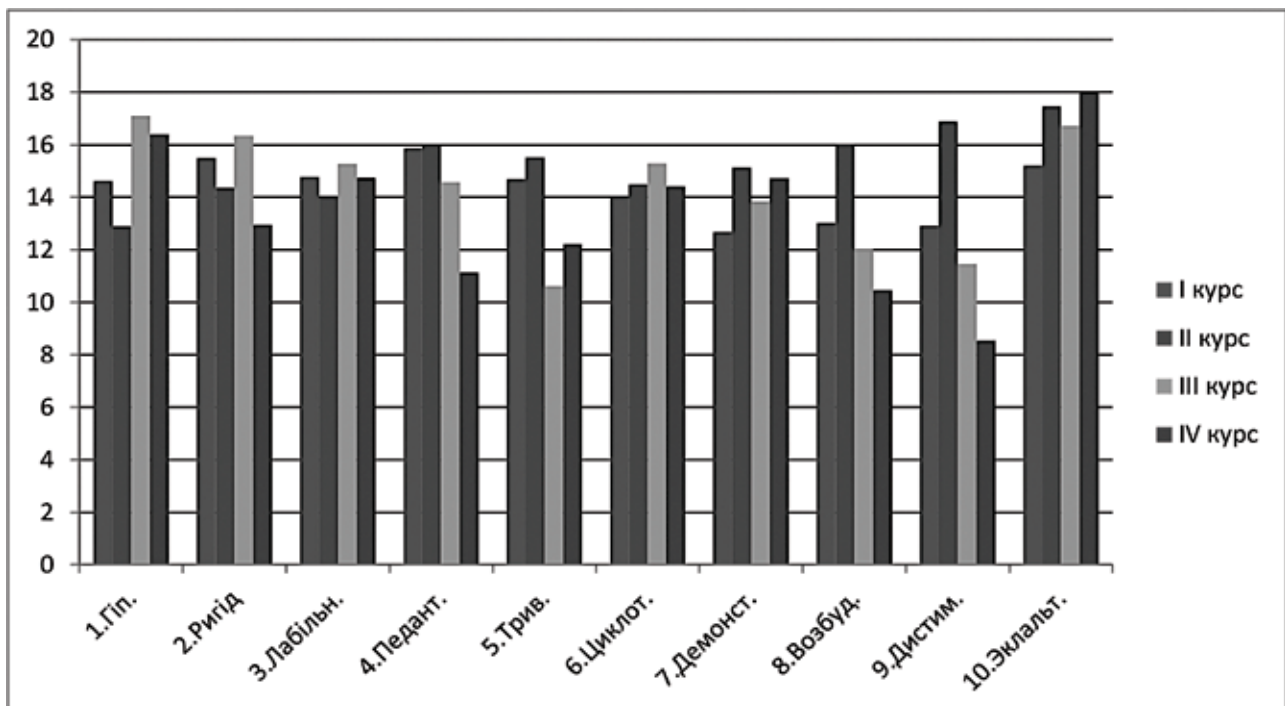

Рис. 1. Середні показники студентів I–IV курсів за тестом на акцентуацію характеру К. Леонгарда

6. Щербаков И.А. Путешествие к структуре сознания : [монография] / М.А. Щербаков. – М., 1998. – 244 с.

7. Низовець О.А. Теоретико-методологічний аналіз феномену комунікативної компетентності / О.А. Низовець // Актуальні проблеми психології. – К. ; Ніжин : НДУ ; ДС «Міланік», 2007. – Т. 10. – Вип. 1. – С. 51–53.

8. Сапельнікова Т.С. Психологічні механізми формування професійної спрямованості особистості /

Т.С. Сапельнікова // Актуальні напрями сучасної практичної психології і психотерапії : матер. IV Харківської наук.-практ. психол. конф. – Х., 2012. – С. 103–105.

9. Сапельнікова Т.С. Особливості формування професійної спрямованості майбутніх інженерів-педагогів / Т.С. Сапельнікова, О.С. Іванченко, В.В. Кушнерьов // Вісник Харківського національного педагогічного університету. Серія «Психологія». – Х. : ХНПУ, 2012. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 201–206.